

ФУНКЦІОНУВАННЯ СИНОНІМІЧНИХ ПАР ДІЄСЛІВ У ПЕРЕКЛАДАХ БІБЛІЇ І. ОГІЄНКА ТА І. ХОМЕНКА

Виокремлено та проаналізовано синонімічні пари дієслів, використані в українських перекладах Біблії І. Огієнка та І. Хоменка у співвідносних контекстах. Визначено стилістичну диференціацію лексики.

Ключові слова: Біблія, синонімічні пари дієслів, семантичні синоніми, стилістичні синоніми, синонімічний ряд.

Выделены и проанализированы синонимические пары глаголов, которые были употреблены в украинских переводах Библии И. Огиенко и И. Хоменко в соотносительных контекстах. Определена стилистическая дифференциация лексики.

Ключевые слова: Библия, синонимические пары глаголов, семантические синонимы, стилистические синонимы, синонимический ряд.

The synonymous pairs of verbs, which were used in the Ukrainian translations of the Bible by I. Ogiyenko and I. Khomenko in correlative contexts are selected and analyzed. The stylistic differentiation of vocabulary is determined.

Keywords: the Bible, synonymous pairs of verbs, semantic synonyms, stylistic synonyms, synonymous row.

Проблема функціонування української мови в релігійній сфері для сучасної України є актуальною, бо наш народ має цілком природне право на духовне самовираження рідною мовою. Біблія донині залишається благословенною книгою зі своєю багатовіковою історією, є тим особливим скарбом, з якого промовляє Слово Боже. Саме слову як вираженню та розумінню істини в Біблії надано надзвичайне значення. Власне тому лінгвістичні дослідження святописемного тексту є важливими з огляду на необхідність створення цілісної системи біблієзнавчих студій. Українські переклади Біблії за останні десятиліття привернули увагу багатьох мовознавців. Історичний аспект текстів Святого Письма українською мовою вивчали М. Жукалюк, В. Німчук, М. Тимошик. Лексику перекладів книг Святого Письма дослідили О. Горбач, М. Лесюк,

Т. Мороз. Художньо-поетичні засоби текстів Біблії аналізували Л. Кедь, С. Лук'янчук. Попри значну кількість мовознавчих студій спеціального розгляду потребує лексико-семантична система Святого Письма ХХ ст.: текстологічні зіставлення лексем в українськомовних текстах Біблії І. Огієнка та І. Хоменка. Це й актуалізує потребу ґрунтовного лінгвостилістичного аналізу синонімічного багатства українських біблійних текстів ХХ ст. Мета статті: дослідити функціонування синонімічних пар дієслів в українських текстах Святого Письма ХХ ст. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: 1) виокремити та проаналізувати синонімічні пари дієслів, переважно вживані в одній строфі чи в одному реченні; 2) з'ясувати особливості вживання цих пар; 3) визначити стилістичну диференціацію лексики. Об'єктом наукової розвідки обрано українські тексти Біблії (Новий Завіт) І. Огієнка та І. Хоменка, чий переклади у ХХ ст. викликали неабияке зацікавлення в мовознавців, і привертали увагу багатьох дослідників різними аспектами.

Українські переклади Біблії І. Огієнка та І. Хоменка відзначаються наявністю значної кількості синонімічних пар дієслів. У синонімічних відношеннях перебувають такі лексеми: *проповідувати* – *промовляти* (*говорити*), *робити* – *чинити*, *вздрівати* (*побачити*) – *бачити*, *відкритися* (*виявитися*) – *виявитися* (*стати знаним*), *казати* – *промовляти* (*заговорити*), *настрашитися* (*жахнутися*) – *лякатися* (*страхатися*), *полякатися* – *боятися*, *сумувати* (*скорбіти*) – *тужити*, *пильнувати* – *вартувати* тощо.

У текстах Біблії зазначених перекладачів виявлено синонімічні дієслова на позначення акту говоріння. Пор.: ***проповідувати*** – ***промовляти***: «Із того часу Ісус розпочав *проповідувати* й *промовляти*: «Покайтеся, бо наблизилось Царство Небесне!» (Мт. 4: 17) [1] та ***проповідувати*** – ***говорити***: «З того часу Ісус почав *проповідувати* й *говорити*: «Покайтесь, бо Небесне Царство близько» (Мт. 4: 17) [5]. У перекладі І. Огієнка вжита пара лексем ***проповідувати*** – ***промовляти***, що належить, на перший погляд, до контекстуальних синонімів, але, розглянувши лексичне значення кожного дієслова, зараховуємо її до семантико-стилістичних синонімів. Дієслово ***проповідувати*** належить

до релігійної лексики, а лексема **промовляти** є стилістично нейтральною. За своїм семантичним наповненням дієслова дещо відрізняються один від одного, але поєднання їх в одному контексті підсилює семантичне та емоційне спрямування біблійного тексту. У перекладі І. Хоменка замість дієслова *промовляти* залучено лексему **говорити**, яка є одиницею міжстильової лексики й перебуває в синонімічних відношеннях із попереднім дієсловом. Лексеми *промовляти* – *говорити* не порушують семантичної єдності біблійних контекстів українських перекладів ХХ ст., а лише вказують на синонімічне багатство лексичного складу української мови та індивідуально-авторський вибір мовних одиниць. У перекладах Біблії ХХ ст. використано лексику, властиву словниковому складу цього періоду. Тоді як у перекладі П. Куліша наявна застаріла лексика, пор.: «*З того часу почав Ісус проповідувати й глаголити: Покайтесь, наближилось бо царство небесне*» [4]. У реєстрі Великого тлумачного словника сучасної української мови (далі – ВТССУМ) дієслово **глаголити** не зафіксоване (є лише три слова *глагол* «заст. слово»; *глаголиця* «одна з двох абеток старослов'янської мови» та *глаголичний* «написаний глаголицею»), це означає, що воно вийшло з лексичного складу ХХ ст. В Етимологічному словнику (далі – ЕСУМ) зазначено, що лексема *глагола(і)ти* означає «розмовляти» [3, с. 518].

Лексеми *промовляти* й *говорити* простежуємо і в інших синонімічних парах дієслів: **казати** – **промовляти** та **казати** – **заговорити**: **казати** – **промовляти**: «*Поправді кажу вам: Між народженими від жінок не було більшого над Івана Христителя!; Того часу, навчаючи, промовив Ісус ...*» (Мт. 11: 11, 25) [1] та **казати** – **заговорити**: «*Істинно кажу вам, що між народженими від жінок не було більшого від Йоана Христителя; Тоді ж Ісус заговорив ...*» (Мт. 11: 11, 25) [5]. Зазначені пари лексем належать до семантичних синонімів і міжстильової лексики. Вони тотожні за своїм значенням, тому не порушують семантичної єдності біблійного тексту і свідчать про багатство лексичного складу української мови. Лексика українських перекладів Святого Письма ХХ ст. спрямована на читача (слухача) цього мовного періоду. Тоді як у перекладі П. Куліша спостерігаємо архаїчну пару дієслів

глаголити – **ректи**: *«Істино глаголю вам: Не явив ся між народженими від жінок більший од Йоана Хрестителя; І озвав ся Ісус того часу знов і рече ...»* [4]. Лексема **ректи** належить до застарілої лексики, як і дієслово **глаголити**, і до поетичних слів та означає «промовляти» [2, с. 1211].

Спільне лексичне тло українських перекладів Святого Письма ХХ ст. ілюструє пара дієслів **робити** – **чинити**: *«Хіба не те саме й митники роблять? Чи й погани не чинять отак?»* (Мт. 5: 46, 47) [1] та *«Хіба не те саме й митарі роблять? І коли ви вітаєте лише братів ваших, що надзвичайного чините? Хіба не те саме й погани роблять?»* (Мт. 5: 46, 47) [5]. Лексеми **робити** – **чинити** відносимо до поняттєвих синонімів і стилістично нейтральної лексики. Вони урізноманітнюють біблійний текст, надаючи йому виразного стилістичного оформлення на відміну, наприклад, від лексем у перекладі П. Куліша, де помічаємо повторення дієслова **робити** в різних контекстах. Пор.: *«Хіба й митники не те саме роблять? І коли вітаєте тільки братів ваших, то що надто робите? Хіба й митники не так роблять»* [4].

У співвідносних контекстах українських перекладачів виявлено функціонування різних синонімічних пар дієслів на позначення дії зі значенням «сприймати очима». Пор.: **вздрівати** – **бачити**: *«І вздрів дударів та юрбу голосільників; А як бачив людей, змилосерджувався Він над ними, бо були вони змучені та розпорошені»* (Мт. 9: 23, 36) [1] та **побачити** – **бачивши**: *«Побачив там сопільників і юрбу схвильовану; Він, бачивши юрми народу, милосердився над ними, бо вони були стомлені й прибиті»* (Мт. 9: 23, 36) [5]. Пару дієслів **вздрівати** – **бачити** (І. Огієнко) вважаємо семантичними синонімами. Вона засвідчила синонімічне багатство української мови й надала біблійному тексту стилістичної виразності. Натомість І. Хоменко вдався до дієслова **побачити** та дієприслівникового звороту з лексемою **бачивши**, яка утворена від основи інфінітива **бачи-ти** та суфікса **-вши**. У текстах Біблії обох авторів спостерігаємо індивідуально-авторський підхід у виборі лексичних одиниць і синтаксичних конструкції, що зумовлено методикою перекладу Святого Письма, якою користувалися перекладачі. Так, І. Огієнко використав дієслова-присудки, а І. Хоменко – дієслово-присудок та

дієприслівниковий зворот. Дієприслівникові звороти помічаємо і в перекладі Біблії П. Куліша: *«Та побачивши сонільників та голосільників; Поглядаючи ж на людей, жалкував над ними, що були потомлені й розпорошені»* [4].

В українських перекладах Святого Письма І. Огієнка та І. Хоменка виокремлюємо такі синонімічні пари дієслів на позначення дії зі значенням «робитися явним, помітним, ставати відомим»: **відкритися – виявитися**: *«Немає нічого захованого, що воно не відкриється, ані потаємного, що не виявиться»* (Мт. 10: 26) [1] та **виявитися – стати знаним**: *«Немає нічого схованого, що не виявиться; нічого тайного, що не стане знаним»* (Мт. 10: 26) [5]. Іван Огієнко використав синонімічну пару лексем **відкритися – виявитися**, що належить до семантичних синонімів. Подані лексеми мають цілком тотожні значення й подібні до дієслів, ужитих у перекладі П. Куліша: *«Немає бо нічого закритого, що не відкриється, ані захованого, що не виявиться»* [4]. У тексті І. Хоменка вжито дієслово **виявитися** і сполучення слів, що відповідає лексичному значенню цього дієслова, – **стати знаним**. На нашу думку, синонімічна пара **відкритися – виявитися** (І. Огієнко) сприяє милозвучності біблійного тексту, тоді як дієслово **виявитися** (у наведеному контексті І. Хоменка воно належить до застарілої лексики) та сполучення слів **стати знаним** надає строфі певної урочистості. Загалом використання різних синонімічних одиниць у перекладах Біблії ХХ ст. не порушує семантичного наповнення тексту, а лише демонструє розвинену синонімічну систему української мови (**відкритися – виявитися – стати знаним**).

У синонімічних відношеннях перебувають і такі дієслова, як **настрашитися – лякатися, жахнутися – страхатися**, що позначають відчуття страху, жаху: **настрашитися – лякатися**: *«Як побачили ж учні, що йде Він по морю, то настрашилися... «Заспокойтесь, – це Я, не лякайтесь!»* (Мт. 14: 26, 27) [1] та **жахнутися – страхатися**: *«Учні, побачивши, що він іде морем, жахнулись. «Заспокойтесь, – це я, не страхайтесь!»* (Мт. 14: 26, 27) [5]. Наведені пари лексем зараховуємо до стилістичних синонімів. Варіантність у виборі лексичних одиниць зумовлена мовним чуттям кожного з авторів перекладу Біблії. Вона не впливає на загальну

семантику біблійного контексту. Загалом лексика перекладів Святого Письма ХХ ст. позбавлена діалектних слів, які б могли ускладнити розуміння Божого Слова на відміну, наприклад, від перекладу П. Куліша. Пор.: «*І побачивши ученики, що Він іде по морю, стрівожились... Спокойте ся: се я: не лякайтесь*» [4]. Лексема *стрівожитися* в такому фонетичному вигляді, у якому її вжито в перекладі П. Куліша, не зафіксована в реєстрі ВТССУМ. В ЕСУМ зазначено, що дієслово *стрівожитися* (стреможитися) є діалектним словом, і означає те саме, що стривожитися [3, с. 636]. В іншому біблійному контексті в синонімічних відношеннях перебувають дієслова *полякатися* і *боятися*, *злякатись* і *страхатися*, що також належать до міжстильової лексики і до стилістичних синонімів: *полякатися* – *боятися*: «*А почувши, попадали учні долілиць, і полякались сильно... «Уставайте й не бійтесь!»* (Мт. 17: 6, 7) [1] та *злякатись* – *страхатися*: «*Почувши це, учні впали обличчям до землі й злякались вельми. «Устаньте, не страхайтесь!»* (Мт. 17: 6, 7) [5].

В українських перекладах Святого Письма трапляються й інші форми дієслів на позначення страху: *перестрашитися* – *лякатися*: «*І вони перестрашились страхом великим. Та Ангол промовив до них: «Не лякайтесь, бо я ось благовіщу вам радість велику»* (Лк. 2: 9, 10) [1] та *страх огорнув* – *боятися*: «*Й великий страх огорнув їх. Ангел же сказав їм: «Не бійтесь, бо я звіщаю вам велику радість»* (Лк. 2: 9, 10) [5]. Дієслово *перестрашитися* є спільнокореневим до *настрашитися*, ужитого І. Огієнком в іншому контексті (Мт. 14: 26, 27), і означає те саме, що *перелякатися*. Проте на відміну від лексеми *настрашитися* дієслово *перестрашитися* належить до розмовної лексики. Для надання біблійному контексту більшої виразності І. Огієнко використовує лексему *страх* у сполученні з дієсловом *перестрашитися*: *перестрашились страхом*. Натомість переклад І. Хоменка позбавлений такої експресії. Для вираження тотожного семантичного значення цього контексту І. Хоменко вдався до предикативної сполуки *страх огорнув*. Лексичні одиниці, використані перекладачами ХХ ст., не порушують семантики біблійного контексту і вказують на індивідуально-авторський підхід у перекладі Біблії

українською мовою. Проаналізовані синонімічні пари дієслів дали змогу виділити такі словотвірні синонімічні ряди дієслів на позначення страху: *настрашитися – перестрашитися – лякатися – полякатися – боятися* (І. Огієнко); *жахнутися – страхатися – злякатись – боятися* (І. Хоменко).

У порівнюваних текстах Біблії І. Огієнка та І. Хоменка простежуємо синонімічні пари дієслів, що передають почуття суму, журби: *сумувати – тужити*: «*І, взявши Петра й двох синів Зеведеєвих, зачав сумувати й тужити*» (Мт. 26: 37) [1] та *скорбіти – тужити*: «*І взяв Петра з собою і двох синів Заведєя, і почав скорбіти та тужити*» (Мт. 26: 37) [5]. У перекладі І. Огієнка вжито пару стилістичних синонімів *сумувати – тужити*. Обидва дієслова є стилістично нейтральними. Натомість у перекладі І. Хоменка замість лексеми *сумувати* використано дієслово *скорбіти*, яке належить до книжної лексики і вживається рідко [2, с. 1335]. Тотожне дієслово наявне і в перекладі П. Куліша: «*І взяв із собою Петра та двох синів Зеведеєвих, і почав скорбіти та вдаватись у тугу*» [4]. На нашу думку, лексема *скорбіти* надала біблійному контексту певної урочистості на відміну від стилістично нейтрального дієслова *сумувати* у співвідносному контексті І. Огієнка. Замість лексеми *тужити* в перекладі П. Куліша спостерігаємо вживання синонімічного за значенням вислову *вдаватись у тугу*. Таке сполучення слів характерне для фольклорних текстів. Загальне значення вислову *вдаватись у тугу* – впадати в стан глибокого жалю, дуже сумувати, журитися. Загалом задіяні лексеми несуть тотожні значення, тому не порушують семантики біблійного тексту, а лише надають йому певного стилістичного оформлення.

На сторінках українських перекладів Святого Письма зазначених авторів помічаємо використання різних синонімічних пар дієслів на позначення дії із значенням «охороняти, стерегти кого-, що-небудь»: *пильнувати – вартувати*: «*А в тій стороні були пастухи, які пильнували на полі, і нічної пори вартували отару свою*» (Лк. 2: 8) [1] та *перебувати – стояти на сторожі*: «*Були ж у тій стороні пастухи, що перебували в чистім полі та вночі*

стояли на сторожі коло своїх отар» (Лк. 2: 8) [5]. Іван Огієнко використовує семантичну пару **пильнувати – вартувати**, яка функціонує у сфері міжстильової лексики. Лексеми увиразнюють контекст і сприяють синонімічному збагаченню біблійної мови. Іван Хоменко до перекладу залучає інші лексеми – **перебувати – стояти на сторожі**. Сполучення слів **стояти на сторожі** (уживається рідко, лексема *сторожа* належить до застарілої лексики й означає: «перебування десь протягом певного часу для охорони, пильнування кого-, чого-небудь» [2, с. 1397]) відповідає лексичному значенню дієслова *вартувати*, ужитому в перекладі І. Огієнка, тому не впливає на лексичне навантаження тієї частини речення, де воно наявне. Тоді як дієслово **перебувати** має інше лексичне значення, ніж лексема *пильнувати* (І. Огієнко), у такий спосіб змінюючи семантичне наповнення біблійного контексту. У перекладі П. Куліша використано таку пару лексем, як **ночлігувати – стерегти сторожею**: «І були пастухи в стороні тій, що ночлігували та стерегли сторожею в ночі отари своєї» [4]. У реєстрі ВТССУМ подано слова *ночліг, ночлігувати, ночліжанин*, що належать до застарілої лексики, і вказано, що вони позначають «те саме, що *нічліг, нічлігувати, нічліжанин*» [2, с. 793]. Дієслово **нічлігувати** належить до розмовної лексики, а сполучення слів **стерегти сторожею** є застарілим. Лексичне значення вислову *стерегти сторожею* відповідає семантиці сполучення слів **стояти на сторожі** (І. Хоменко) та дієслова *вартувати* (І. Огієнко), тому не порушує семантичної єдності біблійного контексту. Синонімічна пара дієслів *пильнувати – вартувати* (І. Огієнко), на нашу думку, найкраще відповідає біблійному змісту і нормативній лексиці української мови ХХ ст., бо, наприклад, лексема *перебувати* (І. Хоменко) не відбиває всієї глибини біблійного змісту, а сполучення слів **стояти на сторожі** (І. Хоменко) у своєму складі має застарілу лексику, що не відповідає реаліям ХХ ст.

Отже, проаналізовані дієслівні пари синонімів підтвердили думку, що перекладачі ХХ ст., безперечно, спиралися на традиції біблійної перекладацької справи, започаткованої ще в ХІХ ст., бо в перекладі П. Куліша спостерігаються ідентичні пари лексем.

У перекладі І. Хоменка вжито дієслова, що належать до книжної та застарілої лексики, тоді як у тексті І. Огієнка лексика стилістично нейтральна та розмовна. Загалом лексеми мають тотожні значення, тому не порушують семантики біблійного тексту.

У подальших розвідках заплановано дослідити функціонування антонімічних пар дієслів в українських перекладах Святого Письма ХХ ст.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Біблія**, або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / [переклад проф. Івана Огієнка]. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2003. – 1375 с.
2. **Великий** тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: Перун, 2009. – 1736 с.
3. **Етимологічний** словник української мови: у 7 т. / [редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.]. – К.: Наук. думка, 1982. – Т. 1 (А–Г). – 631 с.; 1985. – Т. 2 (Д–Копці). – 570 с.; 1989. – Т. 3 (Кора–М). – 550 с.; 2003. – Т. 4 (Н–П). – 656 с.
4. **Святе Письмо** Старого і Нового Завіту мовою русько-українською / [переклад П. О. Куліша, І. С. Левицького]. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2003. – 255 с.
5. **Святе Письмо** Старого та Нового Завіту (повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами) / [переклад Івана Хоменка]. – К.: Українське Біблійне Товариство, 1994.

Надійшла до редколегії 29.01.2013